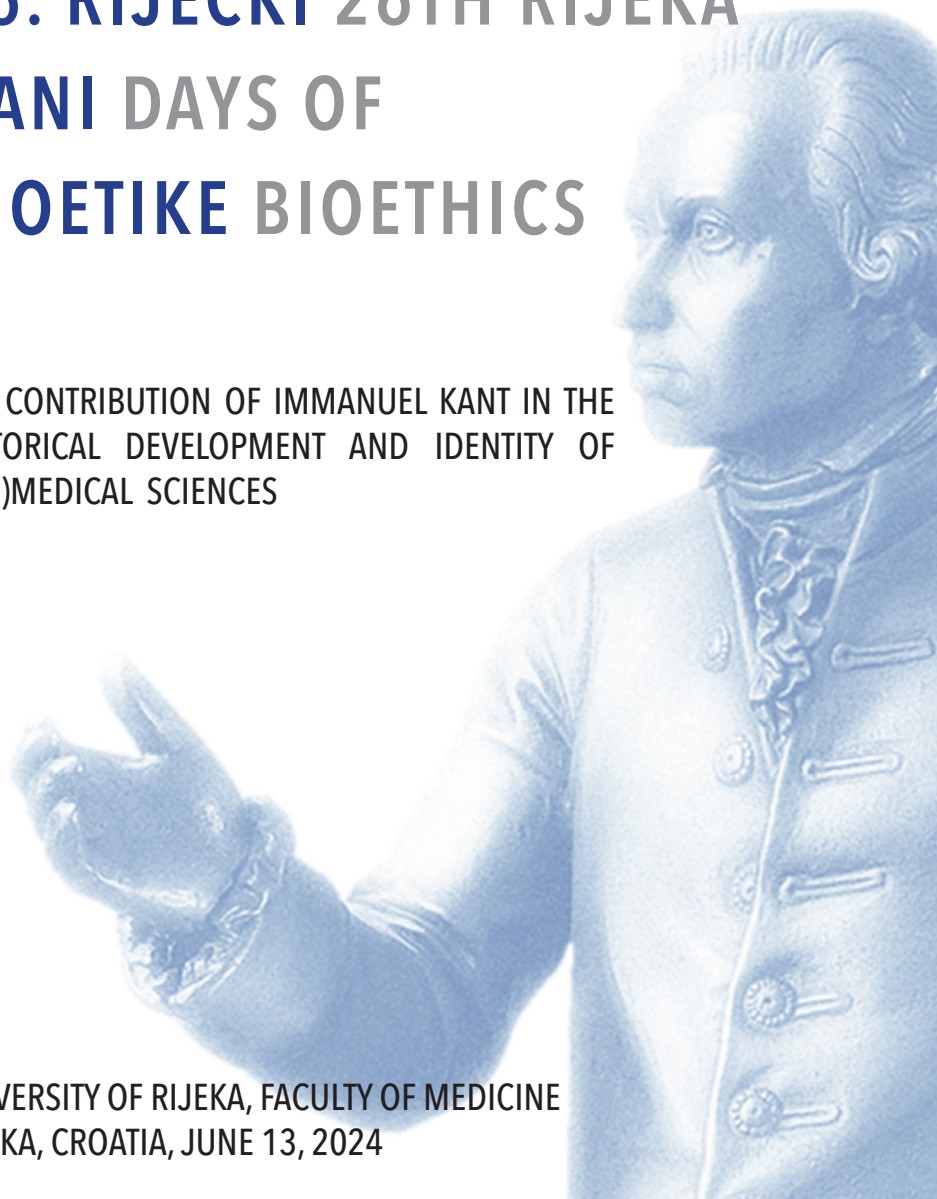

---

26. RIJEČKI 26TH RIJEKA
DANI DAYS OF
BIOETIKE BIOETHICS

THE CONTRIBUTION OF IMMANUEL KANT IN THE
HISTORICAL DEVELOPMENT AND IDENTITY OF
(BIO)MEDICAL SCIENCES

UNIVERSITY OF RIJEKA, FACULTY OF MEDICINE
RIJEKA, CROATIA, JUNE 13, 2024

University of Rijeka, Faculty of Medicine, Department of Social
Sciences and Medical Humanities, UNESCO Chair on the
Social Sciences and Medical Humanities

University of Rijeka, Faculty of Health Studies, Documentation
and Research Centre for European Bioethics “Fritz Jahr”

University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences
Centre of Excellence for Integrative Bioethics

Croatian Bioethics Society

26th RIJEKA DAYS OF BIOETHICS

THE CONTRIBUTION OF IMMANUEL KANT
IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT AND
IDENTITY OF (BIO)MEDICAL SCIENCES

Rijeka, Croatia, June 13, 2024

CONTENTS

Organisation committee of the international conference <i>The contribution of Immanuel Kant in the historical development and the identity of (bio)medical sciences</i>	4
Welcome: Kant, Jahr and we / Riječ dobrodošlice: Kant, Jahr i mi	7
Kant's place in the historical development and contemporary identity of medicine: A basis for a medical look forward / Kantovo mjesto u povijesnom razvoju i suvremenom identitetu medicine: temelj za medicinski pogled unaprijed	11
Programme	15
Keynote Speaker Short Biography: Samuel Kerstein	17
Abstracts	19
Addresses of the participants	35
Kant on medicine – translations of some of Kant's works devoted to medical issues in the Croatian language / Kant o medicini – prijevodi nekih Kantovih dijela posvećenih medicinskim pitanjima na hrvatski jezik	
- Zapažanja o bolesti glave (preveo / translated by: Franjo Mijatović)	41
- Obavijest liječnicima (preveo / translated by: Hrvoje Jurić)	54
Sponsors and patrons / Sponzori i pokrovitelji	62

Organisation committee of the international conference
***The contribution of Immanuel Kant in the historical
development and the identity of (bio)medical sciences***

President:

Igor Eterović
(Faculty of Medicine, University of Rijeka)

Secretaries:

Franjo Mijatović
(Faculty of Medicine, University of Rijeka)

Ana Depope
(Faculty of Medicine, University of Rijeka)

Members:

Toni Buterin
(Faculty of Medicine / Faculty of Health Studies, University of Rijeka)

Josip Guć
(Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split)

Saša Horvat
(Faculty of Medicine, University of Rijeka)

Hrvoje Jurić
(Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb)

Marcus Knaup
(Faculty of Philosophy, University of Freiburg)

Marko Medved
(Faculty of Medicine, University of Rijeka)

Amir Muzur
(Faculty of Medicine / Faculty of Health Studies, University of Rijeka)

Gordana Pelčić
(Faculty of Medicine, University of Rijeka)

Iva Rinčić

(Faculty of Medicine / Faculty of Health Studies, University of Rijeka)

Annette Sell

(Institute for Ethics and History of Medicine, University of Tübingen)

Stavroula Tsinorema

(Faculty of Philosophy, University of Crete)

Iris Vidmar Jovanović

(Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Rijeka)

Urban Wiesing

(Institute for Ethics and History of Medicine, University of Tübingen)

Welcome: Kant, Jahr and we

Perhaps, in some places, celebrating Kant's round anniversaries is a mere fashionism: at our Department, however, it can (and should) be interpreted differently. Namely, the efforts (institutionally speaking, probably the largest in the world) that the Rijeka Department of Social Sciences and Medical Humanities has invested in the study and promotion of Fritz Jahr's ideas – including the publication of his first biography and complete oeuvre, the Award, the Center and the Journal named after him – can easily be connected to Jahr's most important teacher, Immanuel Kant.

As it naturally happens, the student is never a copy of the teacher (although in many ways, consciously or unconsciously, he tries to be). Neither Kant nor Jahr had children, but Jahr did marry once. Both were of modest origins: Kant never left his native Königsberg, and Jahr, nevertheless, made it from Halle to Jena, 70 kilometers away, where he planned to get his doctorate. Both were hypochondriacs: Kant, however, preserved his mental health with a disciplined (proverbial) routine and reason, while Jahr suffered from dizziness and retired at 38 due to “nervous exhaustion”. When it comes to the form and fate of their work, however, there is no room for similarities. Kant's critical works and treatises made him one of the most influential philosophers of all time: Jahr, on the other hand, as far as we know, published only 22 short articles (“sermons”, as Hans-Martin Sass would say) that nobody noticed until 1997 (so far, his oeuvre has only been translated into five languages). Of course, not everyone was unanimous in glorifying Kant: Marxists like Predrag Vranicki, for example, stand up against Windelband's idea that after Kant “nothing new was fundamentally created”. Miroslav Krleža, again, another Marxist, says of Kant that he “flows like the Amazon” (whatever he means by that), and that he “still smells of medieval alchemical sulfur and magic”.

However, one key idea connected Jahr with Kant – the idea of the imperative. However, while Kant's imperative places man and his duty to other people at the center, Jahr's (bioethical) imperative carefully extends the duty to animals and plants, and this at the very time when Germany narrows the imperative to only one race or nation. Was this “imperative of imperative” imposed by the pietistic upbringing that Kant and Jahr shared? Namely, Jahr was educated (and worked) in the pietistic Francke foundation, and Kant was influenced by the pietist Franz Albert Schultz, as well as his education in Frederick's College, which followed exactly Francke's principles. (Jahr, however, like Heike

Barantzke much later, defends the anthropocentrism of Kant's imperative by arguing that Kant wanted to say that evil done to animals is, in fact, contrary to man's duty to himself.) Apart from expanding the imperative, Jahr "diverted" from Kant also by problematising "good will" as a sufficient motive for good, as well as by accepting egoism as a natural and expected, therefore acceptable drive.

Kant is a man of the 18th and Jahr of the 20th century. Neither the one nor the other is crucial for the everyday life of today's man. And yet, by ignoring their ideas, don't we risk lowering the bar of our culture to a level of banality that we will have to be ashamed of in the future?

Amir Muzur

Head, Department of Social Sciences and Medical Humanities,
University of Rijeka, Faculty of Medicine

Riječ dobrodošlice: Kant, Jahr i mi

Možda je negdje obilježavanje Kantovih okruglih obljetnica puko pomodarstvo: na našoj Katedri, međutim, to se može (a i moralo bi se) drugačije interpretirati. Naime, trud koji je riječka Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini (institucionalno gledajući, vjerojatno najveći na svijetu) investirala u proučavanje i promicanje ideja Fritza Jahra – uključujući objavu prve njegove biografije i potpunog opusa, Nagradu, Centar i Časopis koji se po njemu zovu – lako je dovesti u vezu s najznačajnijim Jahrovim učiteljem, Immanuelom Kantom.

Kako to već naravno biva, učenik nikada nije preslika učitelja (premda to u mnogočemu, svjesno ili nesvjesno, nastoji biti). Ni Kant ni Jahr, tako, nisu imali djece, ali se Jahr jednom ženio. Obojica su bili skromnoga podrijetla: Kant nije nikada napustio svoj rodni Königsberg, a Jahr je, ipak, iz Hallea stigao do 70 kilometara udaljene Jene, gdje je planirao doktorirati. Obojica su bili hipohondri: Kant je, međutim, svoje mentalno zdravlje čuvao discipliniranom (poslovičnom) rutinom i razumom, a Jahr je zapadao u vrtoglavice i sa 38 se povukao u mirovinu zbog „nervne iscrpljenosti“. Kada se radi o formi i sudbini njihova djela, međutim, sličnostima nema mjesta. Kantova kritička djela i rasprave učinile su ga jednim od najutjecajnijih filozofa svih vremena: Jahr je, pak, koliko znamo, objavio tek 22 kratka članka („propovijedi“, rekao bi Hans-Martin Sass) koje nitko nije primijetio sve do 1997. (do danas njegov je opus preveden samo na pet jezika). Naravno, nisu svi bili jednodušni u glorificiranju Kanta: marksisti poput Predraga Vranickog, recimo, ustaju protiv Windelbandove ideje da nakon Kanta „principijelno nije ništa novo stvoreno“. Miroslav Krleža, opet, još jedan marksist, za Kanta kaže da „teče kao Amazona“ (što god pod time mislio), i da „miriše još uvijek po srednjovjekovnom alkemijском sumporu i magiji“.

Jahra je s Kantom, ipak, povezivala jedna ključna ideja – ideja imperativa. Međutim, dok Kantov imperativ stavlja u centar čovjeka i njegovu dužnost prema drugim ljudima, Jahrov (bioetički) imperativ obazrivo dužnost širi i na životinje i biljke, i to baš u vrijeme kada Njemačka sužava imperativ na samo jednu rasu ili naciju. Je li taj „imperativ imperativa“ bio nametnut pijetističkim odgojem koji su Kant i Jahr dijelili? Naime, Jahr je školovan (i radio je) u pijetističkoj Franckeovoj zakladi, a na Kanta je utjecao pijetist Franz Albert Schultz, kao i školovanje u Fridrikovom kolegiju koji je slijedio upravo Franckeova načela (Jahr, doduše, kao i mnogo kasnije Heike Barantke, brani antro-

pocentrizam Kantova imperativa tvrdeći da je Kant želio reći da je zlo učinjeno životinjama, zapravo, u suprotnosti s čovjekovom dužnošću prema samome sebi). Osim u širenju imperativa, Jahr se Kantu „otrgnuo“ i problematiziranjem „dobre volje“ kao dovoljnog motiva dobra, kao i prihvaćanjem egoizma kao prirodnog i očekivanog, dakle prihvatljivog nagona.

Kant je čovjek XVIII., a Jahr XX. stoljeća. Ni jedan ni drugi nisu presudni za svakodnevicu današnjeg čovjeka. Pa ipak, ignorirajući njihove ideje, ne riskiramo li spuštanje letvice naše kulture na razinu čije banalnosti ćemo se pred budućnošću morati sramiti?

Amir Muzur

Pročelnik, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini,
Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet

Kant's place in the historical development and contemporary identity of medicine: a basis for a medical look forward

The year 2024 marks the “round” anniversaries of the birth and death of one of the greatest thinkers in general, Immanuel Kant (1724–1804). This was the motivation to harmonize the institutional reputation of the conference's parent department and all its research resources (scientific achievements, cooperation, international scientific contacts) in order to make strides in the research of Kant's philosophy with a focused approach, but also to improve the reputation and visibility of the Faculty of Medicine in Rijeka and the University of Rijeka.

It is worth mentioning that *Rijeka Days of Bioethics* are the oldest continually organised bioethical manifestation in Croatia and Rijeka always had the propelling role in the development of bioethics in our country. With this in mind, organisers tried to continue in that manner, and take the responsibility for once again making Rijeka the pioneer in that sense: this time, by organising a conference which could give fresh and new insights about the importance of Kant and Kantian thought for the medical ethics and bioethics, and consequently, for medicine in general.

The crisis of values is evident in all fields of a man's modern life, and it has a deep reflection in medicine as well. It is reflected in the general ills of science (e.g. confusion of scientific evaluation criteria) and medical practice and bioethics in particular (e.g. deviations in medical ethics). The impetus for their questioning and twisting of established assumptions comes from the works of Immanuel Kant. The very title of the conference is trying to encompass not just the historical relevance of Kant's thought for biomedical sciences, but even more important role in the development of unique medical identity firmly based in deontological worldview which gained the ultimate elaboration in Kant's philosophy.

Two neglected lines of interpretation and research in this sense are those that connect Kant's place, contribution and function in relation to medicine. The first refers to his influence on medical science in general, where the Kantian school (in opposition to the Schellingian) prevailed as the one woven into the foundations of medical education at the birth of modern universities in the 18th century. The second one is more directly related to the current affairs of contemporary medicine and the too often neglected fact that the entire medical ethics and bioethics is primarily and necessarily deontologically based, and that understanding Kant means understanding the very humanistic foundations and purpose of medicine.

The conference topics try to cover all these issues by presentations of the carefully selected invited speakers organized in two main sessions:

1) “Kant’s legacy in modern medicine: from deontological ethics to medical law” – a session devoted to discussions of Kant’s actuality and irreplaceability for the identity of contemporary medicine, especially taken as based on deontological ethics;

2) “Kant’s role in the development of (bio)medical sciences: from new scientific concepts to educational reforms” – a session devoted to discussions of Kant’s historical role in development of biomedical sciences from establishing new concepts, theories etc. to his influence on educational reforms of medical schools.

We should also note that this conference is a kind of gathering point for dissemination of specific results from several scientific projects, some of them even supported by the home Faculty and University. Furthermore, we would like to advance this synergy of research energy by making a unique thematic issue in our institution’s journals. Namely, all contributions from the conference will be considered for publication through peer review process in special thematic blocks in the journals *Jahr – European Journal of Bioethics* and *AMHA – Acta medico historica Adriatica*, according to the appropriate thematic key related to the nature of each of these journals, paralleling the both mentioned conference sessions.

The additional value brought by this year’s *Rijeka Days of Bioethics* is represented by the first Croatian translations of two Kant’s texts devoted to medical issues. We are particularly proud of this part because it remains a permanent value and contribution to Croatian philosophy, science, and culture.

I would conclude that, at a time when reason (germ. *Vernunft*) is in crisis, it is most necessary to stand up for it even more. Kant is a necessary interlocutor at this point, showing that without reason there is no ethics, and without ethical conduct there is no humanism. Finally, we could add: is medicine possible without humanistic backbone of its identity?

This conference is an additional contribution to answer that question.

Igor Eterović

President of the Organisation committee of the international conference
*The contribution of Immanuel Kant in the historical development
and identity of (bio)medical sciences*

Kantovo mjesto u povijesnom razvoju i suvremenom identitetu medicine: temelj za medicinski pogled unaprijed

U 2024. godini obilježavaju se „okrugle“ obljetnice rođenja i smrti jednog od najvećih mislilaca, Immanuela Kanta (1724.–1804.). To je bio motiv da se uskladi institucionalni ugled matične Katedre kao glavnog organizatora skupa i svi njezini istraživački resursi (znanstvena dostignuća, suradnje, međunarodni znanstveni kontakti) kako bi se fokusiranim pristupom učinili iskoraci u istraživanju Kantove filozofije, ali i unaprijedili ugled i vidljivost Medicinskog fakulteta i Sveučilišta u Rijeci.

Vrijedno je spomenuti da su *Riječki dani bioetike* najstarija kontinuirano organizirana bioetička manifestacija u Hrvatskoj, a Rijeka je uvijek imala pokretačku ulogu razvoja bioetike u našoj zemlji. Imajući to na umu, organizatori su nastojali nastaviti u tom pravcu te preuzeti odgovornost da Rijeka ponovno postane pionirska u tom smislu: ovoga puta organiziranjem konferencije koja bi mogla dati svježe i nove uvide o važnosti Kanta i kantovske misli za medicinsku etiku i bioetiku, a posljedično i za medicinu općenito.

Kriza vrijednosti vidljiva je na svim poljima suvremenog čovjekova života, a duboko se odrazila i u medicini. To je vidljivo i u “općim bolestima” znanosti (npr. konfuzija kriterija znanstvene procjene) i posebno medicinske prakse i bioetike (npr. devijacije u medicinskoj etici). Poticaj za njihovo propitivanje i izvrtnje ustaljenih pretpostavki dolazi iz djela Immanuela Kanta. Samim naslovom skupa pokušava se obuhvatiti ne samo povijesna relevantnost Kantove misli za biomedicinske znanosti, nego još važnija uloga u razvoju jedinstvenog medicinskog identiteta čvrsto utemeljenog na deontološkom svjetonazoru koji je svoju konačnu razradu dobio u Kantovoj filozofiji.

Dvije zanemarene linije tumačenja i istraživanja u tom smislu su one koje povezuju Kantovo mjesto, doprinos i funkciju u odnosu na medicinu. Prva se odnosi na njegov utjecaj na medicinsku znanost općenito, gdje je prevladala kantovska škola (nasuprot schellingovskoj) kao ona utkana u temelje medicinskog obrazovanja pri rađanju modernih sveučilišta u 18. stoljeću. Druga je, pak, izravnije vezana uz aktualnost suvremene medicine i prečesto zanemarena činjenica da je cjelokupna medicinska etika i bioetika prvenstveno i nužno deontološki utemeljena te da razumijevanje Kanta znači razumijevanje samih humanističkih temelja i svrhe medicine.

Konferencijom obuhvaćene teme nastoje pokriti sve navedeno, pažljivim odabirom pozvanih predavača s izlaganjima raspoređenim u dvije glavne sesije:

1) „Kantova ostavština u modernoj medicini: od deontološke etike do medicinskog prava“ – posvećena raspravama o Kantovoj aktualnosti i nezamjenjivosti za identitet suvremene medicine, prvenstveno shvaćene kao utemeljene na deontološkoj etici;

2) „Kantova uloga u razvoju (bio)medicinskih znanosti: od novih znanstvenih koncepata do obrazovnih reformi“ – posvećena raspravama o Kantovoj povijesnoj ulozi u razvoju biomedicinskih znanosti od postavljanja novih koncepata, teorija itd. do njegovog utjecaja na obrazovne reforme medicinskih škola.

Također treba napomenuti da je konferencija svojevrsno okupljalište za diseminaciju konkretnih rezultata nekoliko znanstvenih projekata, od kojih su neki podržani od strane matičnog Fakulteta i Sveučilišta. Nadalje, željeli bismo unaprijediti ovu sinergiju istraživačke energije izradom jedinstvenog tematskog broja u časopisima naše institucije. Naime, svi prilozi sa skupa bit će razmatrani za objavljivanje kroz recenzentski proces u posebnim tematskim blokovima u časopisima *Jahr – European Journal of Bioethics* i *AMHA – Acta medico historica Adriatica*, prema odgovarajućem tematskom ključu ovih časopisa vezanom uz prirodu svakog od njih.

Dodanu vrijednost koju su iznjedrili ovogodišnji *Riječki dani bioetike* predstavljaju i prvi prijevodi na hrvatskome jeziku dvaju Kantovih tekstova posvećenih medicinskim pitanjima. Na ovaj smo dio posebno ponosni jer to ostaje kao trajna vrijednost i doprinos hrvatskoj filozofiji, znanosti, ali i kulturi.

Zaključio bih da se u vrijeme kada je um (njem. *Vernunft*) u krizi, najpotrebnije još više zauzeti za njega. Kant je na ovom mjestu neophodan sugovornik koji pokazuje da bez uma nema etike, a da bez etičkog ponašanja nema humanizma. Na kraju bismo mogli dodati: je li medicina moguća bez humanističke okosnice svog identiteta?

Ova konferencija dodatni je doprinos odgovoru na to pitanje.

Igor Eterović

Predsjednik Organizacijskog odbora međunarodne konferencije
*The contribution of Immanuel Kant in the historical development
and identity of (bio)medical sciences*

PROGRAMME

8.30–9.00 *Opening ceremony and welcome speeches*

KEYNOTE LECTURE AND DISCUSSION

9.00–10.00 SAMUEL KERSTEIN (USA): Kantian Dignity and the Allocation of Scarce, Life-Saving Resources

1ST SESSION

Kant's legacy in modern medicine: From deontological ethics to medical law

10.00–10.20 STAVROULA TSINOREMA (Greece): Kantian Autonomy as the Solid Philosophical Ground for Practical Reasoning in Bioethics

10.20–10.40 HRVOJE JURIC (Croatia): Kant and (His) Body: What Lessons about Life, Body and Health Can We Derive from Kant's Philosophy and Lifestyle?

10.40–11.00 GORDANA PELČIĆ (Croatia): Should Kantian Philosophy Have Implication on Medical Education in the 21st Century?

11.00–11.30 *Discussion*

11.30–11.45 *Coffee break*

11.45–12.05 TOMISLAV NEDIĆ (Croatia): Kant, Property Rights and Human Body Parts – A Re-Examination for Contemporary Medical Transplantation Law and Ethics

12.05–12.25 JOSIP GUĆ (Croatia): Kant's Ethics and Animal-Related Human Health Issues

12.25–12.45 LUKA PERUŠIĆ (Croatia): Can Kant's Schematism Theory Help Us Understand the Hallucination of Threatening Entities During the Sleep Paralysis?

12.45–13.15 *Discussion*

13.15–14.30 *Lunch break*

2ND SESSION

Kant's role in the development of (bio)medical sciences: From new scientific concepts to educational reforms

- 14.30–14.50 ANNETTE SELL (Germany): Kant's Concept of Health as an Interaction of Mind and Body
- 14.50–15.10 URBAN WIESING (Germany): Art or Science? Kant, Kantians and the Opponents on Medical Teaching
- 15.10–15.30 MARCUS KNAUP (Germany): Kant and His Significance for Current Bioethical Issues
- 15.30–16.00 *Discussion*
- 16.00–16.15 *Coffee break*
- 16.15–16.35 PREDRAG ŠUSTAR (Croatia): The Knowability of Biological Functions
- 16.35–16.55 FRANJO MIJATOVIĆ (Croatia): Hypochondria from the Transcendental Philosophical Perspective of Immanuel Kant
- 16.55–17.15 IGOR ETEROVIĆ (Croatia): A Parting of the Ways: Kant and Modern Bioethics about Autonomy
- 17.15–17.45 *Discussion*
- 17.45–18.00 *Closing ceremony*
- 20.30 *Gala dinner for members of organization committee and speakers*

Keynote Speaker Short Biography: Samuel Kerstein

Samuel Kerstein is Professor and Chair in the Department of Philosophy at the University of Maryland. He received his PhD from Columbia University with a dissertation supervised by Professor Thomas Pogge. Kerstein specializes in bioethics, ethical theory, and Kant. He has been a fellow at the Program in Ethics and Health at Harvard Medical School as well as a Visiting Scholar in the Department of Bioethics at the National Institutes of Health (U.S.).

He is the author of two books, *Kant's Search for the Supreme Principle of Morality* (Cambridge, 2002) and *How to Treat Persons* (Oxford, 2013), as well as many articles.

Kerstein has explored foundational issues in Kant's ethics, including his derivation of the categorical imperative. He has also probed and criticized contemporary researchers' attempts to ground a Kantian view of morality, for example, through arguments that purport to show that the price of our denying unconditional value to persons is embracing the implausible view that we have no reason to do anything at all. In normative ethics, he has developed a Kantian notion of the dignity of persons, which incorporates a constraint against treating persons merely as means. Among his publications on this constraint are "Treating Others Merely as Means" (*Utilitas*, 2009) and "Treating Persons as Means" (*Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2019).

In bioethics, one topic Kerstein has focused on is the just distribution of scarce, life-saving resources. For example, in "Dignity, Disability, and Lifespan" (*Journal of Applied Philosophy*, 2017), he asks us to consider the Paraplegia Case, in which we must choose either to preserve the life of a paraplegic for 10 years or that of someone in full health for the same du-

ration. On Kantian grounds, Kerstein rejects the benefit-maximizing view that since the person in full health will have a higher quality of life, we ought to save him straightaway. In a different case, the Unequal Lifespan Case, we face a choice between saving one person for 5 years in full health and another for 25 years in full health. Kerstein tries to show that his Kant-inspired account of the dignity of persons supports the position that while we ought to give each person a 50% chance of being saved in the Paraplegia Case, we are morally permitted to save straightaway the person who would live longer in the Unequal Lifespan case.

Another topic in bioethics that Kerstein has pursued is that of physician-assisted dying (e.g., in “Hastening Death and Respect for Dignity: Kantianism at the End of Life” *Bioethics*, 2019). Suppose that a young athlete has just become quadriplegic. He expects to live several more decades, but out of self-interest he autonomously chooses to engage in physician-assisted dying. Kerstein notes that some of us are unsure whether he or his physician would be acting rightly in ending his life. One basis for such doubt is the notion that persons have dignity in a Kantian sense. Kerstein contends that while orthodox Kantianism might provide a basis for moral concern regarding the case of the young quadriplegic, it suffers from two serious shortcomings. First, it implies that terminally ill patients are wrong to request physician-assisted dying to avoid intense suffering, at least when this suffering has not yet overwhelmed their reason. Second, orthodox Kantianism implies that it is wrong for physicians to withdraw such patients from life-sustaining treatments, even if they request it. To remedy these shortcomings, he invokes his (unorthodox) Kantian account of respect for the dignity of persons. This account promises to capture the idea that it would be morally problematic for doctors to help the young quadriplegic to die, but to avoid the shortcomings of an orthodox Kantian account.

Since 2021, Kerstein has served on the Ethics Committee at University of Maryland Capital Region Medical Center. He regularly does clinical consults on issues including medically ineffective treatment, religious objection to medical procedures, and family refusals of legally authorized organ donation.

ABSTRACTS

IGOR ETEROVIĆ

Faculty of Medicine, University of Rijeka, Rijeka, Croatia

A PARTING OF THE WAYS: KANT AND MODERN BIOETHICS ABOUT AUTONOMY?

It is almost consensually accepted that Immanuel Kant “invented autonomy” in the modern sense of that concept (Schneewind). He provided a rich conception of autonomy which is a ground for his entire ethical and general normative theory providing a modern view on personality, humanity and, closely related, (human) dignity as a fundamental value of human beings. However, modern bioethics, despite the so often underlined centrality of autonomy for the discipline itself (Tubbs, Altman, Dwyer etc.) shows an odd deviation and distancing from the original Kant’s concept. In this presentation, the historical look on this deviation is given through comparison of the usage of the concept of autonomy in bioethics in relation to Kant’s original view. There is a clear and visible trend in bioethics of moving from Kantian “impersonal” (Taylor), “objective” (Jennings) autonomy based in “positive” freedom (Berlin) towards the “personal” (Taylor), “subjective” (Jennings) autonomy, based in the “negative” freedom, closely related to Mill’s account of liberty. Some important worries and critical points about the negative implications of such trend for modern bioethics and medical ethics, produced by the conceptual reduction of originally Kantian concept of autonomy, are also given.

JOSIP GUĆ

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Split, Croatia

KANT'S ETHICS AND ANIMAL-RELATED HUMAN HEALTH ISSUES

This presentation applies Immanuel Kant's ethical framework to two animal-related human health issues: the use of animals for food and drug testing. Kant's stance on the inclusion of animals in the moral horizon will be briefly presented. While a person does not have any direct duties to animals, there are duties with regard to them. Any unnecessary cruelty to animals is morally wrong, even though animals are not the direct recipients of this wrongness. Moral conflict arises because humans have an obligation to take care of their health, which may require animal husbandry and drug testing on animals. This presentation will examine Kant's direct statements and the implications of his ethics on these issues. As scientific uncertainties sometimes surround alternatives to these issues, this presentation will focus on the approach to risks that aligns with Kant's ethical thought.

HRVOJE JURIĆ

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

KANT AND (HIS) BODY: WHAT LESSONS ABOUT LIFE, BODY AND HEALTH CAN WE DERIVE FROM KANT'S PHILOSOPHY AND LIFESTYLE?

In this presentation, we will deal, on the one hand, with Kant's understanding of life, body and health, which he articulated on a theoretical level in his works (both those that are considered crucial and those that are mostly on the margins of Kantian studies), and on the other hand, biographical facts (reliable and apocryphal) that are not entirely unimportant for understanding Kant's philosophy. With the risk that in such consideration of Kant's life and work we will not reach the essence of his philosophy, we hope that some selected fragments of his theoretical works, as well as some selected anecdotal moments from his life, will contribute to the mosaic problematization of Immanuel Kant on the occasion of the 300th anniversary of his of birth and 220th anniversary of his death.

SAMUEL KERSTEIN

College of Arts and Humanities, University of Maryland, College Park, MD, USA

KANTIAN DIGNITY AND THE ALLOCATION OF SCARCE, LIFE-SAVING RESOURCES

This presentation probes the implications of Kantian notions of the worth or dignity of persons regarding how we ought to distribute scarce, life-saving interventions (e.g., medications, vaccines, or intensive care beds). The presentation argues that one prominent Kantian understanding of the dignity of persons implies, implausibly, that it is wrong to privilege the young over the very old in scarce resource allocation. As the presentation illustrates, an unorthodox Kantian account of the worth or dignity of persons avoids this shortcoming, making room, for example, for choosing to preserve the life of a 13-year-old over that of a 60-year-old when it is not possible to save both and when the child is, if given the intervention, expected to live much longer than the adult. However, this unorthodox Kantian account's implications are at odds with contemporary allocation schemes, developed by healthcare professionals, which, appealing to equity, minimize weight given to the length of future life expected by candidates for a scarce intervention. The presentation argues that Kantian thinking provides significant reason to reject these schemes' appeals to equity.

MARCUS KNAUP

*Institute of Philosophy at the University of Hagen, Hagen, Germany /
Institute of Philosophy at the University of Freiburg, Freiburg, Germany*

KANT AND HIS SIGNIFICANCE FOR CURRENT BIOETHICAL ISSUES

Based on the ethical standards set by the Königsberg philosopher, in this presentation I discuss some of Kant's impulses for modern bioethics, showing how they align with contemporary issues and how they help to develop answers to new types of questions. I first analyse the living environment, and I present Kant as a thinker of self-organizing beings, attempting to show some perspectives for current debates on animal and environmental ethics (I). I then focus on the question of human being as a dignified being (II. 1.) In this context I discuss the question of whether a Neanderthal would count as a dignified being (II. 2) if we could breed him in a research laboratory. Finally, by introducing cybrids and brain chimeras (II.3) I discuss the project of creating human-animal mixtures.

FRANJO MIJATOVIĆ

Faculty of Medicine, University of Rijeka, Rijeka, Croatia

HYPOCHONDRIA FROM THE TRANSCENDENTAL PHILOSOPHICAL PERSPECTIVE OF IMMANUEL KANT

In assessing and evaluating one's health condition, observations arising from external senses are necessary. For only, following Kant, "by means of outer sense (a property of our mind) we represent to ourselves objects as outside us, and all as in space. In space their form, magnitude, and relation to one another is determined, or determinable." Perception of certain alarming changes occurs according to the standards of external sense. For the hypochondriac, his feelings are real. Such feelings, according to Kantian teachings, belong to the category of quality. On the other hand, reality (as a modality) requires the category of relation. The term "actuality" (*Wirklichkeit*) can initially encompass everything that is the case, but this term is further subdivided into the respective modalities of being, namely possibility and necessity. Is the distinction between reality and actuality a decisive criterion in the perception of bodily processes from the self-distanced perspective of the hypochondriac patient, or should his experiences be placed within the realm of contingency, thus within the framework of reality?

The conclusions drawn from transcendental logic or analytics are intended to help determine whether and for what reason the hypochondriac patient, as a subject of cognition, has drawn false conclusions from their sensations or sensory impressions, and how these are to be evaluated.

TOMISLAV NEDIĆ

Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia

**KANT, PROPERTY RIGHTS AND HUMAN
BODY PARTS – A RE-EXAMINATION FOR
CONTEMPORARY MEDICAL
TRANSPLANTATION LAW AND ETHICS**

The justification for organ donation is often argued to be based on deontological contours and the categorical imperative, precisely in its second formulation. However, determining whether a particular procedure of taking and donating human body parts is moral or immoral depends on several factors. Although the medical and technical capabilities of the time did not allow it, Kant himself discussed human body parts as objects of property rights. That discussion presupposes Kant's view of property (rights), autonomy, dignity, (legal) thinghood, and personhood. The topic raises several questions related to body ownership. Is an individual the owner of her body during her lifetime and after death? Can she legally dispose of it and its parts? Can another person do it? Do certain bodily entities, such as organs, tissues, and foetuses, enjoy the status of a person or a thing in contemporary law and Kantian-framed philosophical reflection? The presentation delves into a Kantian re-examination of several segments of medical transplantation law and ethics and property law, including the opt-out system's (un)boundedness, donations from deceased and living donors, directed and undirected donations, and the commercialization and status of body parts.

GORDANA PELČIĆ

*Faculty of Medicine, University of Rijeka, Rijeka, Croatia /
Health Care Center of Primorsko Goranska County, Rijeka, Croatia*

SHOULD KANTIAN PHILOSOPHY HAVE IMPLICATION ON MEDICAL EDUCATION IN THE 21ST CENTURY?

Kant is close to modern men through his well-known work on the Categorical imperative. The sentence “Act only in accordance with that maxim through which you can at the same time will that it become a universal law” was cited in the class of Medical ethics especially when the vaccination topic was analysed. It was the key factor in exploring the connection between Kantian philosophy and medical education. There are no systematic commentaries on medicine in Kants’ work. Based on irony and perception, he included medicine among the three higher academic faculties. Based on instinct, medicine takes the first place because medicine preserves life. We ask ourselves questions such as: How could one teach or transfer one’s knowledge to students of medicine? How important and demanding is to impart our knowledge to future generations? Kant emphasized the difference between theoretical knowledge and practice in medicine. Practicing medicine is art and theoretical medicine is science. This dichotomy within medicine can be a challenge in education even in the 21st century. Kant’s philosophy of education is based on text analysis. His methodological approach on text analysis was first introduced in 1765. According to Kant one must answer three questions: What do I want? What does it concern? What is the result of this? Reflection within medical education is another methodological approach. Medical education in the 21st century can be divided into four separate goals of education: education of students, patients, public and educators themselves which closes the circle of education. In this presentation we will explore the implications of Kantian philosophy on medical education in the 21st century.

LUKA PERUŠIĆ

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

**CAN KANT'S SCHEMATISM THEORY
HELP US UNDERSTAND THE HALLUCINATION
OF THREATENING ENTITIES DURING
THE SLEEP PARALYSIS?**

Sleep paralysis is a perplexing medical phenomenon for which there is a wealth of mythological explanations, but little scientific input. Most of the elements have been dealt with at the general level of sleep disorders in the field of sleep medicine, but some of the more peculiar phenomena, such as the hallucination of threatening entities, have not been given an adequate attention and have not yet been satisfactorily explained. Yet the hallucination of threatening entities, usually without any clear details and always alien to the person experiencing sleep paralysis, is the most horrific element of the process, causing severe distress and anxiety, which might be a reason enough to attempt to study the problem in more depth. In this talk, I will present cases of sleep paralysis and, drawing on medical, anthropological, artistic and philosophical knowledge, offer an explanation based on Kant's theory of schematism in order to contribute to the understanding of a phenomenon that can haunt people throughout their lives.

ANNETTE SELL

Institute of Ethics and History of Medicine, University of Tübingen, Tübingen, Germany

KANT'S CONCEPT OF HEALTH AS AN INTERACTION OF MIND AND BODY

Kant does not develop a systematic or unambiguous concept of health in his philosophy. He speaks of health primarily in terms of common sense (*gesunder Menschenverstand*) and healthy reason (*gesunde Vernunft*). The concept of health is therefore mainly an epistemological concept. Health then stands in the context of disease. For Kant, disease is always linked to a lack of cognitive capacity. Kant's thoughts on disease and health can be found above all in his late writings "Anthropology from a Pragmatic Point of View" (1798) and "The Conflict of the Faculties" (1798). The early work "Essay on the Maladies of the Head" (1764) and a speech on "On Philosophers' Medicine of the Body" (probably 1786) should also be included. Since – as mentioned above – health is primarily in the context of cognition, mental illnesses are at the centre of Kant's work. When Kant wrote his own "dietic" in response to Christoph Wilhelm Hufeland's "Macrobiotics or The Art of Prolonging Human Life", it becomes clear that the attainment of physical health is also linked to mental health. After all, we can speak of psychosomatics. Body and mind are always already related to each other. Kant even goes so far as to say: "On the Power of the Mind to Master its Morbid Feelings by Sheer Resolution". This discovery of psychosomatics is part of a medical-historical context that originated with Kant, among others, and which has not yet been sufficiently researched.

PREDRAG ŠUSTAR

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Rijeka, Rijeka, Croatia

THE KNOWABILITY OF BIOLOGICAL FUNCTIONS

There are two main issues related to Kant's general account of empirical laws of nature: the necessity and the knowability issues. In the presentation, I primarily focus on the knowability of laws in the life sciences. More specifically, I explore the interpretative thread according to which the knowability is secured through an appropriate classification within a hierarchical ordering of concepts and/or judgments. In my view, the relationship between the knowability and classification of the above kind is ultimately based on Kant's characterization of our understanding as being "discursive", i.e., relying on subsuming procedures. I specifically examine empirical laws of nature referring to biological phenomena, which are interestingly intertwined with the teleology-mechanism general relation. In that regard, the third *Critique* addresses the class of *teleological judgments* and/or functional statements that should also have the status of empirical laws. I argue that the knowability of distinctively biological laws equally relies on subsuming procedures, which, in the life sciences, consist in an *explanatory integration* between teleological/functional and causal-mechanical judgments. Finally, I try to clarify how a Kantian take on the issue under consideration fits within the current function debate: namely, in what way it acknowledges the explanatory character of function statements in the life sciences.

STAVROULA TSINOREMA

School of Philosophy, University of Crete, Rethymno, Greece

KANTIAN AUTONOMY AS THE SOLID PHILOSOPHICAL GROUND FOR PRACTICAL REASONING IN BIOETHICS

The first part of the presentation has an interpretative intent. It will reconstruct Kant's dictum: "the will is not merely subject to the law but subject to it in such a way that it must be viewed as giving the law to itself and just because of this as first subject to the law (of which it can regard itself as the author)." The notion of "self-legislation" will be analysed and the so-called "Kantian paradox" will be dealt with. The second part will first take issue with some dominant conceptualizations of autonomy in contemporary bioethics (as individual self-determination and expression of preferences) and show how and why these are unable to offer an adequate account of reasoning in Bioethics. Then the relevance of the Kantian notion of rational autonomy, as reconstructed in the first part, will be defended and arguments will be given to support the view that it furnishes a solid ground for arriving at moral principles, including robust moral obligations, in Bioethics.

URBAN WIESING

Institute of Ethics and History of Medicine, University of Tübingen, Tübingen, Germany

ART OR SCIENCE? KANT, KANTIANIS AND THE OPPONENTS ON MEDICAL TEACHING

At the turn of the 19th century, there was an extensive debate about the question of whether medicine is a science or an art. It was characterised by references to the philosophy of Immanuel Kant and Friedrich Wilhelm Josef Schelling. The scientific status of medicine also had an impact on medical education. This could be seen in the founding of Berlin University. The presentation will discuss the consequences of the epistemological status of medicine for medical education using a historical example.

ADDRESS BOOK

Igor Eterović

University of Rijeka, Faculty of
Medicine
Braće Branchetta 20
51000 Rijeka
Croatia
igor.eterovic@medri.uniri.hr

Josip Guć

University of Split,
Faculty of Humanities and Social
Sciences
Poljička cesta 35
21000 Split
Croatia
jguc@ffst.hr

Hrvoje Jurić

University of Zagreb,
Faculty of Humanities and Social
Sciences
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
Croatia
hjuristic@ffzg.unizg.hr

Samuel Kerstein

University of Maryland,
Department of Philosophy
1125 Skinner Building
4300 Chapel Lane
College Park, MD
U.S.A.
kerstein@umd.edu

Marcus Knaup

FernUniversität in Hagen, Institut
für Philosophie, Lehrgebiet für
Philosophie II
Universitätsstraße 33
58084 Hagen
Germany
Marcus.Knaup@fernuni-hagen.de

Franjo Mijatović

University of Rijeka, Faculty of
Medicine
Braće Branchetta 20
51000 Rijeka
Croatia
franjo.mijatovic@medri.uniri.hr

Tomislav Nedić

Josip Juraj Strossmayer University of
Osijek, Faculty of Law
Stjepana Radića 13
31000 Osijek
Croatia
tomislav.nedic@pravos.hr

Gordana Pelčić

University of Rijeka, Faculty of
Medicine
Health Care Center of Primorsko
Goranska County
Braće Branchetta 20
51000 Rijeka
Croatia
gordana.pelcic@medri.uniri.hr

Luka Perušić

University of Zagreb,
Faculty of Humanities and Social
Sciences
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
Croatia
lperusic@yahoo.com

Annette Sell

University of Tübingen,
Institute of Ethics and History of
Medicine
Goethestr. 6
72076 Tübingen
Germany
annette.sell@uni-tuebingen.de

Predrag Šustar

University of Rijeka,
Faculty of Humanities and Social
Sciences
Sveučilišna avenija 4
51000 Rijeka
Croatia
psustar@uniri.hr

Stavroula Tsinorema

University of Crete, School of
Philosophy
74100 Rethymno
Greece
tsinorev@uoc.gr

Urban Wiesing

University of Tübingen,
Institute of Ethics and History of
Medicine
Gartenstr. 47
71074 Tübingen
Germany
urban.wiesing@uni-tuebingen.de

KANT ON MEDICINE – TRANSLATIONS
OF SOME OF KANT’S WORKS
DEVOTED TO MEDICAL ISSUES IN
THE CROATIAN LANGUAGE

KANT O MEDICINI – PRIJEVODI NEKIH
KANTOVIH DIJELA POSVEĆENIH
MEDICINSKIM PITANJIMA NA
HRVATSKI JEZIK

Zapažanja o bolesti glave*

Jednostavnost i skromnost prirode zahtijeva od čovjeka i oblikuje u njemu samo obične pojmove, a nespretno poštenje, umjetna prisila i raskoš građanskoga ustava rađa šaljivdžije i pametnjakoviće, no ponekad i budale i varalice, stvarajući privid mudrosti i čudorednosti kojemu može nedostajati koliko razuma toliko i poštenja samo ako je dovoljno gusto satkan lijepi veo koji pristojnošću prekriva tajne opačine glave ili srca. U skladu s usponom umijeća, um i vrlina konačno postaju općim ključnim riječima, ali tako da revnost rasprave o njima može poštedjeti dobro poučene i uljudne osobe da se ne zamaraju njihovim posjedovanjem. Opće poštovanje, koje zaslužuju te dvije osobine, sačinjava tu primjetnu razliku: razliku da je svatko daleko ljubomorniji na prednosti razuma nego na dobre osobine volje, i da u usporedbi između gluposti i lupeštva nitko ni na trenutak ne pomišlja da se ne bi opredijelio u korist ove posljednje; što je zacijelo dobro promišljeno, jer ako je sve ovisno o umijeću, onda se ne može zanemariti profinjena lukavost, ali svakako može poštenje koje je u takvim odnosima samo smetnja. Živim među mudrim i vrlo uljudnim građanima, naime među onima koji se razumiju u to, i laskam sebi da će oni biti tako pravedni i da će mi pripisati toliko one tankočutnosti da bih – kad bih imao najpouzdaniji lijek za iskorjenjivanje bolesti glave i srca – ipak oklijevao da javnom mišljenju podmećem takva staromodna naklapanja. Itekako sam svjestan da omiljeni pomodni lijek razuma i srca već napreduje željenim putem i da posebno liječnici prvoga, koji se nazivaju logičari, vrlo do-

---

* Spis Immanuela Kanta „Versuch über die Krankheiten des Kopfes“ prvi je put (anonimno) izašao u 4. broju od 13. do 27. veljače 1764. godine u „Königsbergsche Gelehrte und Politische Zeitungen“, koje je izdavao Johann Georg Hamman. Ovdje ga prevodimo prema: Immanuel Kant, „Versuch über die Krankheiten des Kopfes“, u: *Kant's gesammelte Schriften. Herausgegeben von der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Erste Abtheilung. Zweiter Band.* Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1905., str. 257.–271. S njemačkoga preveo i komentarima popratio Franjo Mijatović. Kant je napisao *Zapažanja o bolestima glave* kao odgovor na vizionarska iskustva poljskog vjerskog fanatika Jana Pawlikowicza Zdomożyrszkiego Komarnickiego, koji se krajem 1763. i početkom 1764. godine pojavio u okolici Königsberga u društvu dječaka i stada životinja.

bro udovoljavaju općem zahtjevu otkako su došli do važnoga otkrića: da je čovjekova glava zapravo neka vrsta bubnja koji zveči samo zato što je šupalj. Zato mi se čini najboljim oponašati metodu liječnika, koji vjeruju da su svojim pacijentima mnogo pomogli ako su dali ime njihovoj bolesti, i skicirati jednu malu onomastiku tegoba glave, počevši od njene uzetosti zbog *slaboumnosti* do njezinih zanosa zbog *ludosti*; ali kako bismo te odvratne bolesti spoznali u njihovom postupnom razvoju smatram nužnim najprije izložiti njihove blaže stupnjeve od *gluposti* do *sumanutosti* zato što su te osobine češće u građanskim odnosima i uzrok su onih prvih.

Tupoglavcu nedostaje bistrine, a *glupaku* razuma. Spretnost da nešto shvatimo i da se nečega sjetimo, kao i lakoća da to primjereno izrazimo, ovisni su od bistrine; moguće da onaj koji nije glup može biti tupast utoliko što mu teško išta ulazi u glavu, čak i ako to uviđa uskoro s većom zrelošću suda. Teškoća izražavanja ne dokazuje nesposobnost razumijevanja, nego samo to da bistrost ne pomaže dosta u formuliranju misli pomoću mnogobrojnih znakova od kojih im samo neki sasvim pristaju. Čuveni isusovac *Clavius*¹ bio je izbačen iz škole kao nesposoban (jer prema orbilovskom² testu inteligencije dječak nije dobar ni za što ukoliko ne razumije stihove i ako ne može sudjelovati u raspravama); on je kasnije slučajno naletio na matematiku i igru promijenio, te su njegovi nekadašnji učitelji u usporedbi s njime bili glupani. Praktički sud o stvarima kakav je potreban kmetu, umjetniku ili moreplovcu bitno se razlikuje od onog koji se donosi o ljudskim umješnostima u međusobnom ophođenju. Ovo posljednje nije pitanje razuma, nego prepređenosti i omiljeni nedostatak ove toliko hvaljene sposobnosti naziva se *jednostranost*. Ako je uzrok tome u slabosti moći suđenja uopće, takav se čovjek naziva *naivčinom*, *zvekanom* itd. Budući da spletki i lažni trikovi u građanskom društvu postupno postaju uobičajene maksime i uvelike zapeću igru ljudskog djelovanja, uopće nije

---

¹ Christoph Schlüssel (lat. Clavius, 1537.–1612.), njemački matematičar koji je sudjelovao u poboljšanju gregorijanskog kalendara.

² Lucije Orbilije Pupil (114. pr. Kr.–14. pr. Kr.), latinski gramatičar i učitelj pjesnika Horacija. L. Orbilije Pupil poslovično je poznat kao školski tiranin.

čudno ako bi se razuman i čestit čovjek, koji ili previše prezire svo to lukavstvo da bi se njime bavio ili ne može natjerati svoje iskreno i dobro srce da stvori tako mrski pojam o ljudskoj naravi, među prevarantima uvijek iznova zapletao u njihove spletke dajući im puno razloga za smijeh, tako da izraz „dobri muž“ više nije uljepšana čud nego upravo zvekan, povremeno također k - - ³; jer u jeziku šaljivdžija razuman je samo onaj čovjek koji ni druge ne smatra ništa boljima nego što je on sâm, naime prevarantima.

Pokretačke sile volje su nagoni čovjekove naravi koji se – kada imaju više stupnjeva – nazivaju strastima. Zadaća je razuma ocijeniti ne samo cjelokupni rezultat zadovoljenja svih nagnuća iz predočenih svrha, nego također naći sredstva za njih. Slabo pomaže sposobnost razuma ukoliko je neka strast naročito snažna zato što opčinjeni čovjek doduše vrlo dobro vidi razloge protiv svoje omiljene sklonosti osjećajući se jednostavno nemoćnim praktički ih poduprijeti. Ako je ta sklonost sâm po sebi dobra, ako je osoba uostalom umna, samo što joj prevladavajuća sklonost zamagljuje pogled na loše posljedice, onda je to stanje okovanoga uma *ludost*. *Luckast* može biti vrlo razuman čak i u prosudbi o onim djelovanjima u kojima je luckast; mora, štoviše, imati poprilično puno razuma i dobro srce kako bi imao pravo na blaže imenovanje svojih zabluda. *Luckast* čovjek svakako može biti izvrstan savjetnik drugima, iako njegovi savjeti nemaju nikakva utjecaja na njega samoga. Straši se raznih neugodnih posljedica ili starosti koje često potisne jedna jedina ludost kako bi napravile mjesta nekim drugim strahovima. Ljubavna strast ili visoki stupanj častohleplja su već odavno mnoge umne ljude pretvorile u luđake. Djevojka je strašnog *Alkida*⁴ dovela dotle da joj provlači niti na preslici, a dokoni su atenski građani svojim budalastim pohvalama poslali *Aleksandra*⁵ na kraj svijeta. Postoje i manje silovite i općenite sklonosti koje također nisu lišene stvaranja vlastite ludosti: opsjednutost konstrukcijama, sklonost slikama,

³ U njemačkom izvorniku slovo H označava diskretnu kraticu za *Hahnrei* što bi se moglo prevesti kao rogonja, iako su mogući i drugi prijevodi.

⁴ Heraklov nadimak. Lidijska kraljica Omfala, kod koje je Heraklo služio tri godine kako bi ozdravio od ludila, prisiljavala je Herakla da bude odjeven u ženske haljine, da tka i prede.

⁵ Aleksandar Veliki (356. pr. Kr.–323. pr. K), makedonski kralj.

ovisnost o knjigama. Degenerik se udaljio od svoga prirodnog mjesta; sve ga privlači i sve ga zadržava. Nasuprot budali stoji razborit čovjek; *mudrac* je bez budalaštine. Takvoga se mudraca može možda tražiti na Mjesecu; možda zato jer smo tamo bez ikakvih strasti i jer imamo beskrajno puno uma. Neosjetljivoga čovjeka njegova glupost štiti od budalaštine; ali on u očima javnosti izgleda poput mudraca. *Piron*⁶ je na nekoj lađi koju je zahvatila oluja, kada je sve obuzeo strah, ugledao svinju kako mirno ždere iz svoga korita i pokazujući na nju rekao: „Takav mora biti mir mudraca.“ Neosjetljiv čovjek je Pironov mudrac.

Ako je vladajuća strast sama po sebi vrijedna prezira i ujedno dovoljno neukusna da ima ono što je upravo suprotno njezinoj prirodnoj namjeri, za zadovoljenje te namjere, onda je takvo stanje izokrenutog uma *sumanutost*. Budalast vrlo dobro razumije pravu namjeru svoje strasti, iako priznaje da je ona sposobna okovati njegov um. Suprotno tomu budala je toliko zaglupljena svojom strašću da vjeruje kako nešto posjeduje samo onda kad se stvarno liši žudnje. *Pir*⁷ je vrlo dobro znao da hrabrost i moć izazivaju sveopće divljenje; sasvim je ispravno slijedio nagon častohleplja i nije bio ništa drugo nego ono za što ga je *Kineja*⁸ smatrao, naime budalašom. Ako se *Neron* izlagao javnom podsmjehu čitajući na pozornici bijedne stihove kako bi dobio pjesničku nagradu i koji još na koncu svoga života reče: „*Quantus artifex morior!*“⁹, onda u tom zlokobnom i ismijavanom rimskom vladaru ne vidim ništa više od budalaša. Zato mislim da se svaka sumanutost može svesti na dvije strasti: bahatost i škrtost. Oba nagnuća su nepravedna i stoga omražena, oba su po svojoj naravi neukusna i po svojoj svrsi razaraju sami sebe. Bahati otvoreno izjavljuje kako prisvaja prednost pred drugima tako što ih očito podcjenjuje. On je uvjeren da je počašćen kada je izviždan, jer je sasvim očito da njegov prezir prema drugima uzrokuje da se njihova vlastita taština okreće protiv njega. Škrtac je uvjeren da

⁶ Piron iz Elide (365.–360. do 275–270. pr. Kr.), grčki filozof. Anegdota se nalazi kod: Diogen Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, IX, 68.

⁷ Pir (318. ili 319. pr. Kr.–272. pr. Kr.), epirski kralj. Uz njega se veže glasoviti paradoks – Pirova pobjeda.

⁸ Kineja (3 st. pr. Kr.), grčki retor i političar, savjetnik i izaslanik epirskoga kralja Pira.

⁹ „Kakav umjetnik umire sa mnom!” pripisuje se rimskom caru Neronu (37.–68.).

treba jako puno velikih stvari i nikako se ne može odreći ni najmanjeg svog dobra; zapravo mu nedostaju sva, jer ih zabranjuje zbog štedljivosti. Zaslijepljena bahatost stvara *bedaste* kao i *napuhane budalase* pošto su njihove prazne glave opsjednute ili traljavom lepršavošću ili krutom glupošću. Škrta gramzivost je već odavno povod brojnim smiješnim pričama koje zvuče jednako čudno kako su se i stvarno dogodile. Budalaš nije mudar, luda nije pametna. Podsmjeh koji budalaš izaziva je zabavan i obziran, dok luda zaslužuje najoštrije bodlje satire koje unatoč tome ne osjeća. Nikad ne smijemo u potpunosti izgubiti nadu da ćemo jednom budalaša moći prestrašiti; tko pak misli ludu spametovati pere Maura.¹⁰ Uzrok je u tome da pri prvome vlada neko istinsko i prirodno nagnuće koje, u najboljem slučaju, sputava um, a kod drugoga neko glupo sljepilo izokreće njegova načela. Drugima prepuštam da ugotove treba li nas doista zabrinuti čudno *Holbergovo*¹¹ proročanstvo; naime da je svakodnevni porast broja luda uistinu zabrinjavajući te izaziva strah kako bi oni sebi mogli čak utuviti u glavu ustanovljenje pete monarhije.¹² Ali čak i da su to imali na umu ne bismo se trebali previše uzbuđivati; jer bi jedan od njih mogao s pravom prišapnuti drugome, ono što je poznati lakrdijaš iz nekog susjednog dvora, dok je u odjeći lude jahao poljskim gradom, dobacio studentima koji su trčali za njim: „Gospodo, budite marljivi, učite, jer ako nas bude previše nikada neće biti dovoljno kruha za sve.“

Sada polazim od tegoba glave, koje ljudi omalovažavaju i ismijavaju, prema onima na koje uobičajeno gledamo sućutno, od onih koje ne dokidaju slobodno građansko društvo do onih o kojima se vlast brine svojim odredbama. Te bolesti dijelim na dva dijela: na bolesti nemoći i na bolesti poremećenosti. Prve su označene općim nazivom *maloumnosti*, druge pod imenom *duševnog poremećaja*. Maloumnik ima vrlo nemoćno pamćenje i um, a obično čak i osjetilne osjećaje. Ta zla su većinom neizlječiva, jer ako je divlji nered poremećenog mozga teško otklo-

---

¹⁰ Raditi uzaludan posao.

¹¹ Ludvig Holberg (1684.–1754.), pisac i povjesničar.

¹² Prorok Danijel donosi eshatološke vizije o četiri carstva ili monarhije koje prethode božanskom upravljanju svijetom (usp. Dn 7,15-27).

niti, onda mora biti gotovo nemoguće mrtvim organima uliti novi život. Znakovi te slabosti, koja nesretnike nikada ne pušta iz stanja djetinjstva, dovoljno su dobro poznati i ne moramo se dugo zadržavati na njima.

Tegobe poremećene glave moguće je svesti na toliko mnogo različitih rodova koliko je duševnih sposobnosti koje su njima napadnute. Mislim da ih mogu sve skupa razvrstati u tri skupine: prvo, izopačenost pojmova iskustva označava *poremećaj*; drugo, nered što ga to iskustvo najprije uzrokuje u moći suđenja, je *bezumnost*; treće, ako se um izopači s obzirom na općenitije sudove, riječ je o *ludoriji*. Čini mi se da se svi ostali znakovi bolesnog mozga mogu promatrati ili kao različiti stupnjevi spomenutih slučajeva ili kao nesretna združenost ovih zala međusobno, ili konačno kao njihovo cijepanje na moćne strasti koje se mogu razvrstati u navedene razrede.

Što se tiče prvog zla, naime poremećenosti, njegova znamenja tumačim na sljedeći način. Duša svakog čovjeka, čak i u najzdravijem stanju, sposobna je slikati sve moguće slike koje nisu prisutne ili, također, nadopuniti neku manjkavu sličnost u predodžbi stvari uz pomoć ovog ili onog himeričnog poteza kojeg naša sposobnost izmišljanja utiskuje u osjet. Nemamo nikakvog razloga vjerovati da se naš duh u stanju budnosti ponaša prema drugačijim zakonima nego u snu; ali možemo naslutiti da, u prvom slučaju, samo živi osjetilni dojmovi zamagljuje nježnije slike himera i čine ih nespoznatljivima, umjesto da one zadrže svu svoju snagu, kao u snu, gdje nijedan vanjski dojam nema pristup do duše. Stoga nije neobično da snove, sve dok traju, smatramo za istinska iskustva stvarnih stvari. Budući da su snovi najmoćnija predodžba u duši, u ovom stanju, oni su upravo to što su osjetili na javi. Pretpostavimo sada da su neke himere, iz bilo kojeg razloga, već takoreći oštetile ovaj ili onaj organ mozga do te mjere da je njihov utisak na mozak jednako dubok, i u isto vrijeme točan, kao što ga može imati utisak osjetilnog osjeta; tada se umišljaj mora proglasiti stvarnim iskustvom i u budnom stanju i pri zdravom umu. Jer osjetu ili njegovoj predodžbi, koja mu je po snazi jednaka, bilo bi uzaludno suprotstavljati umne razloge, jer nas osjetila daleko bolje uvjeravaju o stvarnim stvarima nego zaključci uma; čovjeka koji je očaran takvom himerom njegovo umovanje ne može nikako dovesti do toga da bi posumnjao u stvarnost svoga

navodnog osjeta. Također ćemo ustvrditi, da osobe, koje inače pokazuju dovoljno zrelo umovanje, i dalje čvrsto ustrajavaju na tome da su, sa svom pozornošću, vidjeli ne znam kakve strašne utvare i nakazna lica pri čemu su čak dovoljno skloni povezati svoje uobraženo iskustvo s bilo kojim suptilnim prosudbama uma. Ova osobina poremećene osobe, koja je navikla, bez posebno uočljivog stupnja svoje bolesti u budnom stanju predočivati neke stvari, a koje pak nisu prisutne, naziva se *poremećajem*. Poremećeni je, dakle, sanjar u budnom. Ako je uobičajena obmana njegovih osjetila samo dijelom himera, a većim dijelom stvarni osjet, onaj koji je u većoj mjeri otvoren za takvu izopačenost jest *fantast*. Kada se pri buđenju nalazimo u lagodnoj i blagoj rastresenosti tada naša uobrazilja oblikuje razne nepravilne figure, primjerice zastore u spavaćoj sobi ili nekakve mrlje na obližnjem zidu u ljudske spodobе s prividnom točnošću koja nas prilično ugodno zabavlja, ali čiju obmanu možemo rastjerati kad god hoćemo. Tada samo dijelom sanjamo i himera je u našoj vlasti. Ako se nešto slično dogodi u većoj mjeri, a da pozornost budne osobe ne može razaznati obmanu u varljivoj uobrazilji, ta nam izopačenost daje naslutiti fantastu. Inače ova samoobmana u osjetima je vrlo česta, i dok je samo osrednja možemo je poštedjeti takvog naziva, čak i ako se ta duševna slabost može izroditi u pravu fantazeriju, ako joj se pridruži nekakva strast. Obično ljudi zbog svoje uobičajene zaslijepljenosti ne vide ono što je pred njima, nego ono što im naslika njihovo nagnuće: sakupljač prirodnih stvari vidi u firentinskom kamenu gradove, pobožni u šarenom mramoru povijest pasije, neka dama, pomoću dalekozora, vidi na Mjesecu sjene dvoje zaljubljenih, a njen župnik dva crkvena tornja. Strah mijenja zrake polarne svijetlosti u koplja i mačeve, u putokaze, u mraku, pretvara u divovske prikaze.

Fantastično duševno svojstvo nije nigdje češće nego u hipohondriji. Himere izazvane ovom bolešću zapravo ne varaju izvanjska osjetila, već samo obmanjuju hipohondra nekim osjetom vlastitog stanja, bilo tijela, bilo duše, što je uglavnom prazna mušičavost. Hipohondar boluje od zla za koje je, naprotiv, više vjerojatno da, gdje god imalo svoje glavno sijelo, neravnomjerno tumara živčanim tkivom u svim dijelovima tijela. Prije svega, tu je melankolična para oko sjedišta duše, doduše u tolikoj mjeri da pacijent na sebi osjeća obmanu skoro svih bolesti o

kojima samo čuje. Zato o ničemu ne govori radije kao o svome slabom raspoloženju. Rado čita medicinske knjige, posvuda nalazi svoju vlastitu nesreću, u društvu ga zna neprimjetno oblitati dobro raspoloženje, a tada se puno smije i dobro jede, te obično odaje dojam zdravog čovjeka. Što se tiče njegove unutarnje fantazerije, slike u njegovom mozgu postaju toliko jake i dugotrajne da mu stvaraju brojne tegobe. Ako ima neku smiješnu figuru u svojoj glavi (čak i ako je spozna samo kao sliku fantazije), i ako ta mušičavost izazove kod njega nedoličan smijeh u prisutnosti drugih, ne ukazujući na nikakav uzrok, ili ako najrazličitije mračne predodžbe pobuđuju u njemu nasilni nagon da učini nešto zlo, radi čijeg izbijanja i sam strahovito strepi, i koje se, usprkos svemu, nikada ne ostvaruje; tada je njegovo stanje u mnogo čemu slično stanju poremećenog, osim što se tu ne radi o nevolji. Njegovo zlo nije duboko ukorijenjeno i obično nestaje, barem što se tiče duše, samo od sebe ili pomoću lijekova. Ista predodžba, ovisno o različitim duševnim stanjima ljudi, utječe u različitim stupnjevima na osjet. Postoji i stanovita fantazerija, a koju pripisujemo određenoj osobi, jednostavno zato što je stupanj osjećaja radi kojega tu osobu pokreću određeni predmeti, neprimjerena umjerenosti trijezne glave. S ove točke gledišta *melankolik* je fantast kada su u pitanju zla života. *Ljubav* ima bezbroj fantastičnih zanosa, a profinjeni trik starih država bio je u tome da svoje građane učine fantastima što se tiče osjeta za javno blagostanje. Tko se više zagrije za moralni osjet nego za načelo, naime više nego što si drugi u svojem tupom i više puta također neplemenitom osjećaju mogu predočiti, u njihovim očima je fantast. Svrstajmo *Aristida*¹³ među lihvare, *Epikteta*¹⁴ među dvorjane i *Jean-Jacquesa Rousseaua*¹⁵ među doktore Sorbone. Čini mi se da ćemo čuti glasan podsmijeh i stotinjak glasova koji viču: „*Kakvi fantasti!*“ Ovaj dvosmisleni privid fantazerije, u po sebi dobrom moralnom osjetu je *entuzijizam*, bez kojega ništa veliko

---

¹³ Aristid (oko 540. pr. Kr.–oko 467. pr. Kr.), atenski državnik i vojnik, poznat pod nadimkom *Pravednik* zbog poštenja i nepodmitljivosti.

¹⁴ Epiktet (55.–135.), stoički filozof koji je odrastao kao rob.

¹⁵ Jean-Jacques Rousseau (1712.–1778.), francuski filozof, politički teoretičar i književnik koji je bio u velikom sukobu s akademskom filozofijom i obrazovanjem koje je prvenstveno predstavljalo Sveučilište Sorbonne.

u svijetu nikada nije bilo postignuto. Sasvim je drugačije s *fanatikom* (*vizionarom, sanjalicom*). To je zapravo luđak koji si pripisuje neposredno nadahnuće i izvanrednu prisnost sa silama neba. Ljudska narav ne poznaje opasniju obmanu. Ako je izbijanje takve obmane novo i ako prevareni čovjek ima razne talente, a svjetina je spremna otvoreno prihvatiti ovaj kvasac, onda ponekad i sama država trpi od takvog zanosa. Zanesenjaštvo dovodi oduševljene ljude do same krajnosti: *Muhameda* na kneževsko prijestolje, a *Johanna von Leydena*¹⁶ na krvavi odar. U određenoj mjeri izopačenosti glave mogu još pribrojiti poremećenu *sposobnost pamćenja*, ukoliko ona utječu na pojmove iskustva. Ona, naime, vara oštećenog bijednika himeričnom predodžbom tko zna kakvog prethodnog stanja, kojega zapravo nikada nije ni bilo. Onaj koji govori o dobrima koja je nekoć posjedovao ili o kraljevstvu koje je nekoć imao, a da inače nije značajno pogriješio s obzirom na svoje sadašnje stanje, je luđak, što se tiče pamćenja. Vremešno gundalo koje čvrsto vjeruje da je svijet u njegovoj mladosti bio mnogo ljepši, a ljudi mnogo bolji, je fantast što se pamćenja tiče.

Moć razuma u poremećenoj glavi tu još nije ni načeta, ili barem ne mora biti; budući da je pogreška u pojmovima, a sami sudovi – ako bi htjeli izopačen osjet prihvatiti kao istiniti – mogu biti potpuno ispravni, štoviše, čak i umni. Poremećaj razuma sastoji se u tome da na temelju iskustva, koje je svakako ispravno, sudimo potpuno pogrešno. Prvi stupanj te bolesti je *ludilo* koje, u najneposrednijim iskustvenim sudovima, djeluje protivno općem pravilu razuma. *Luđak* vidi ili se sjeća predmeta s istom točnošću kao svaki zdrav čovjek, osim što obično, poradi kakvog nezgrapnog umišljaja, tumači ponašanje drugih ljudi u odnosu na sebe, i vjeruje da može iz toga razabrati tko zna kakve sporne namjere na koje drugi ljudi nikada niti ne pomišljaju. Kad ga čujete pomislili biste da se cijeli grad bavi s njime. Ljudi na tržnici, koji jedni s drugima trguju i možda ga pritom zagledaju, kuju urotu protiv njega, noćni čuvar zbija šale s njime, ukratko, on ne vidi ništa drugo osim opće zavjere protiv sebe. *Melankolik*, koji je ludast zbog svojih

---

¹⁶ Johann von Leyden (1506.–1537.), nizozemski krojač i trgovac, vođa kratkotrajnog anabaptističkog kraljevstva u Münsteru.

žalosnih ili bolesnih pretpostavki, je turobna osoba. Ali postoje također brojne zabavnije vrste ludila i ljubavna strast se hvali ili muči s mnogim čudnovatim tumačenjima koja podsjećaju na ludilo. Bahat čovjek je u određenoj mjeri luđak koji iz ponašanja drugih ljudi, koji ga podrugljivo gledaju, zaključuje da mu se dive. Drugi stupanj poremećenosti glave u odnosu na višu moć spoznavanja je zapravo um, koji se zatekne u neredu utoliko što na apsurdan način zaluta u uobražene preciznije sudove o općim pojmovima. Ovaj stadij može se nazvati *ludorijom*. Na višem stupnju tog poremećaja, u pregorjelom mozgu, roje se sve vrste tomu odgovarajućih prefinjenih uvida: izmišljena duljina mora, tumačenje proročanstava ili tko zna kakva mješavina nerazboritih mozganja. Ako nesretnik pri tom zanemari i iskustvene sudove za njega se kaže da je *vickast*. U slučaju kada za svoju osnovu ima mnoge ispravne iskustvene sudove, ali je njegov osjet radi novosti i velikog broja posljedica što mu ih nudi njegova oštroumnost tako omamljen da više ne obraća pozornost na ispravnost veze, tada iz toga često nastane vrlo briljantan privid ludorije, koja može zajedno postojati s velikim *genijem*, utoliko što usporeni um više ne može pratiti ogorčeni vic. Stanje poremećene glave koja je neosjetljiva na izvanjske osjete jest *neumnost*; a ukoliko u njoj vlada srdžba, naziva se *bjesnilo*. Očaj je privremeni besmisao osobe koja je izgubila nadu. Općenito bučna silovitost poremećene osobe naziva se *mahnitost*. Čovjek koji je mahnit, ukoliko je bezuman, je *lud*.

Čovjek je, u prirodnom stanju, podvrgnut samo rijetkim ludostima i rijetko kakvoj sumanutosti. Njegove potrebe ga neprestano zadržavaju blizu iskustva i daju njegovom zdravom razumu tako lagane poslove da jedva primjećuje kako treba za svoja djelovanja razum. Lijenost daje njegovim grubim i općim požudama umjerenost tako da ima malo one moći suđenja koju treba, a dovoljno moći da njima vlada u svoju najveću korist. Odakle mu materijal za sumanutost, jer on, ne mareći za tuđe sudove, ne može biti niti isprazan niti tašt? Budući da nema nikakvih predodžbi o vrijednosti neuživanih dobara, osiguran je pred besmislenošću škrte gramzivosti, i jer nikakav vic ne može ući u njegovu glavu, jednako je dobro osiguran i od svakoga bezumlja. Čak su i duševni poremećaji rijetki u ovom stanju jednostavnosti. Ako bi mozak divljaka pretrpio kakav udarac, on ne bi znao reći otkud se pojavila fantazerija

koja bi potisnula uobičajene osjete s kojima se neprestano bavi. Kakvo ludilo ga može obuzeti kad nema nikada nikakvoga uzroka da bi se uzdignuo daleko u svome sudu? Ludorija, međutim, sasvim nadilazi njegove mogućnosti. Ako ima bolesnu glavu, bit će ili slabouman ili lud, a i to se mora dogoditi vrlo rijetko jer je više-manje zdrav budući da je slobodan i da se kreće. U građanskom ustavu se, zapravo, nalazi kvasac za svu tu pokvarenost koji, ako pokvarenost odmah i ne proizvodi, ipak služi za njeno očuvanje i povećanje. U onoj mjeri u kojoj razum dostaje za životne nužnosti i jednostavna životna zadovoljstva je *zdrav razum*; a u onoj mjeri u kojoj je neophodan za izmišljenu raskoš, bilo u ugodi, bilo u znanostima, je *izoštreni razum*. Zdravi razum građanina bi bio prema tome u usporedbi s prirodnim ljudima vrlo oštar razum, a pojmovi koji na određenim razinama pretpostavljaju oštar razum nisu više primjereni za one koji su barem što se tiče razumijevanja bliže jednostavnosti prirode; ali kad ti ljudi prispiju do pojmova, oni od njih naprave budale. Opat *Terrasson*¹⁷ negdje razlikuje duševno poremećene na one, koji na temelju pogrešnih predodžbi zaključuju ispravno, i na one, koji na temelju ispravnih predodžbi zaključuju pogrešno. To se razlikovanje vrlo dobro slaže s gornjim tvrdnjama. Kod ljudi prve vrste, tj. fantasta ili poremećenih, zapravo ne trpi razum, nego prije sposobnost koja u duši budi pojmove kojima se poslije moć suđenja služi za njihovo uspoređivanje. Tim bolesnicima svakako vrlo dobro možemo suprotstaviti umna suđenja, iako njihova zla s time ne otklanjamo, ali ih barem ublažujemo. Budući da je kod ljudi druge vrste, naime ludaka i bezumnika, napadnut sam razum, s njima umovati nije samo ludo (jer ne bi bili ljudi kad bi mogli shvatiti umne razloge), nego je nadasve škodljivo. Jer jedino tako dajemo njihovim izopačenim glavama nov materijal za stvaranje besmislica; protuslovlja ih ne popravljaju, nego raspaljuju, zato je svakako nužno u ophođenju s njima da postupamo trezveno i ljubazno kao da nismo opazili da njihovom razumu nešto nedostaje.

---

¹⁷ Jean Terrasson (1670.–1750.), često nazivan i opat Terrasson, bio je francuski katolički svećenik, pisac i član Francuske akademije.

Tegobe spoznajne moći nazvao sam bolestima glave, jednako kao što se pokvarenost volje naziva *bolešću srca*. Osim toga, pazio sam samo na njihovo pojavljivanje u duši ne htijući tragati za njihovim korijenima, koji se vjerojatno nalaze u tijelu, a mogli bi doduše imati svoje glavno sjedište prije u probavnom sustavu nego u mozgu, kao što je to vjerodostojno prikazano u 150., 151., 152. broju popularnog tjednika, opće poznatog pod imenom *Liječnik*.¹⁸ Nikako se ne mogu uvjeriti da bi duševni poremećaji, kako to ljudi općenito vjeruju, trebali proizlaziti iz oholosti, ljubavi ili čak prejakog razmišljanja i iz tko zna kakve zloporabe duševnih moći. Ovaj sud, koji bolesnikovu nesreću čini razlogom podrugljivog prigovora, vrlo je neljubazan i potiče ga neka opća zabluda kojom se obično brkaju uzrok i posljedica. Obratimo li barem malo pozornosti na postojeće slučajeve postajemo svjesni; najprije trpi tijelo, i da u početku, kad se klica bolesti neprimjetno razvija, čovjek osjeti dvostruku izopačenost koja još ne daje naslutiti bilo kakvu duševnu smetnju i koja se očituje u neobičnim ljubavnim hirovima, napuhanom biću ili neuspješnom dubokoumnom mozganju. S vremenom bolest provali i dadne povoda za smještanje njenog uzroka u najbliže pret hodno duševno stanje. Naprotiv, trebali bismo reći da je čovjek postao bahat jer je već do neke mjere bio poremećen, a ne da je postao poremećen, zato jer je bio toliko bahat. Ova žalosna zla, ako nisu nasljedna, ipak nam ostavljaju nadu u sretan oporavak, a onaj čiju pomoć u tome moramo prvo potražiti jest liječnik. Međutim, radi časti ne bih rado isključio filozofa koji bi mogao propisati duševnu dijetu; ali samo pod uvjetom da za ovo i za veći dio svoga preostalog posla ne bi zahtijevao nikakve plaće. Iz zahvalnosti, liječnik ne bi također uskratio svoju pomoć filozofu ako bi ovaj s vremena na vrijeme pokušao izliječiti ludilo: taj veliki, a zasnogda neuspješni poduhvat. U primjeru mahnitosti kakvog *učenog vrištača* bi npr. razmislio bi li mu jača doza laksativa

---

¹⁸ Johann August Unzer iz Altone pokraj Hamburga uređivao je časopis *Der Arzt. Eine medizinische Wochenschrift (Liječnik. Medicinski tjednik)*. Brojevi na koje se Kant poziva bave se sljedećim pitanjima: br. 150. „O povezanosti razuma i probave“; br. 151. „Dokaz da se sve vrste besmislica moraju izliječiti poboljšanjem probave“; br. 152. „Isti dokaz posebno o nekom grozničavom deliriju“.

mogla pomoći. Jer, prema *Swiftovim*¹⁹ opažanjima, loša pjesma je samo način čišćenja mozga, naime način kako bolesni poet izlučuje brojne štetne tekućine i tako olakšava svoje stanje. Ako je tomu tako, zašto ne bi i neki jadni trabunjavi spis bio na isti način prosuđivan? No u tom primjeru bi bilo uputno prirodi pokazati neki drugi put pročišćenja, kako bi se zlo temeljito i tiho uklonilo, bez uznemiravanja zajednice.

Preveo: *Franjo Mijatović*

---

¹⁹ Jonathan Swift (1667.–1745.), književnik. Na njegovu satiru *Anti-Sublime* poziva se i Kant.

Obavijest liječnicima*

Neobična i čudnovata epidemija, koja je kod nas upravo jenjala, u pogledu njezinih simptoma i lijekova koji su se koristili za njezino suzbijanje jest, doduše, samo stvar liječnikâ, ali njezino širenje i selidba kroz velike zemlje ipak pobuđuje čuđenje i nuka na istraživanje onoga tko ovu osobitu pojavu promatra tek s gledišta fizičkoga geografa. U tom pogledu, ne bi se trebalo smatrati miješanjem u tuđe poslove ako od liječnika koji su širih nazora očekujem da ispitaju tijek ove bolesti koja se, čini se, ne širi zahvaljujući kvaliteti zraka, nego zahvaljujući pukoj zarazi. Zajednica u koju se Europa, brodovima i karavanima, udružila sa svim dijelovima svijeta proširila je mnoge bolesti diljem svijeta, kao što se s velikom vjerojatnošću vjeruje da je ruska kopnena trgovina s Kinom prenijela nekoliko vrsta štetnih insekata s najudaljenijeg istoka u njihovu zemlju te da će se one s vremenom moći dalje širiti. Naša je epidemija, prema javnim izvješćima, započela u Peterburgu²⁰, odakle je postupno napredovala prema obali Baltičkoga mora, ne preskačući mjesta koja su joj se nalazila na putu, sve dok nije došla do nas²¹ te nastavila dalje prema Zapadnoj Pruskoj²² i Danzigu²³, gotovo kao prema Russellovu²⁴ opisu kuge u Alepu²⁵, premda se ova epidemija, s obzirom

---

* Članak Immanuela Kanta „Nachricht an Ärzte“ izvorno je objavljen 18. travnja 1782. godine u *Königsbergsche Gelehrte und Politische Zeitungen*, a ovdje ga prevodimo prema: Immanuel Kant, „Nachricht an Ärzte“, u: *Kant's gesammelte Schriften*, sv. VIII: *Abhandlungen nach 1781*, Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1923., str. 6.

²⁰ Nekoć Petrograd u Ruskom Carstvu i Lenjingrad u Sovjetskom Savezu, a danas Sankt Peterburg u Rusiji, tj. Ruskoj Federaciji.

²¹ Kant misli na Königsberg u Kraljevini Pruskoj, današnji Kalinjingrad u Rusiji, tj. Ruskoj Federaciji.

²² Područje koje je danas na teritoriju Poljske, tj. Republike Poljske.

²³ Nekoć Danzig u Kraljevini Pruskoj i u kasnijim njemačkim državnim tvorevinama, a danas Gdanjsk u Poljskoj, tj. Republici Poljskoj.

²⁴ Alexander Russell (ca. 1715.–1768.), škotski liječnik i istraživač prirode. Ovdje je riječ o njegovoj knjizi *The Natural History of Aleppo*, objavljenoj 1756. godine.

²⁵ Grad koji je u 18. stoljeću bio unutar Osmanskoga Carstva, a danas je u Siriji, tj. Arapskoj Republici Siriji.

na svoju štetnost, uopće ne može mjeriti s onom strašnom pošlašću. Izvještaji iz Peterburga upoznali su nas s njom pod imenom gripe²⁶ i čini se da je to ista ona bolest koja je 1775. godine zavladała u Londonu, a koju su tadašnji izvještaji odande također nazivali gripom. No, kako bi stručnjaci mogli usporediti te dvije epidemije, prilažem ovome prijevod obavijesti poznatoga (sada preminuloga) dr. Fothergilla²⁷, s kojom me je upoznao jedan moj prijatelj.

Kratki prikaz nedavne epidemijske bolesti koja se pojavila u Londonu²⁸

Početkom prošlog mjeseca, u mnogim mi je obiteljima spomenuto da je većina sluga bolesna, da su imali prehlade, kašalj, grlobolju i razne druge tegobe.

U roku od tjedan dana, te su pritužbe postale češće; nekoliko je sluga izbjeglo bolest, osobito muškarci koji su uglavnom bili na putu; mnogi drugoga spola, kao i ljudi višega statusa, bili su napadnuti, a pritom ni djeca nisu bila posve izuzeta.

Bolest, kojom se dotad nitko nije bavio ili ju se liječilo uobičajenim domaćim lijekovima namijenjenima za prehlade, počela je izazivati pozornost struke i, tijekom skoro tri tjedna, gotovo ju je u cijelosti zaokupljala.

Većina onih koje sam vidio bili su zahvaćeni (često tako iznenadno da su bili podložni napadima) s valovima ili naletima boli u glavi, grloboljom i boli u cijelom tijelu s osjećajem hladnoće, posebno u ekstremitetima. Ubrzo je uslijedio kašalj, curenje iz nosa, suzenje očiju, naleti mučnine, učestala potreba za mokrenjem, a neke je uhvatio i proljev.

---

²⁶ Njem. *Influenza*.

²⁷ John Fothergill (1712.–1780.), engleski liječnik.

²⁸ Premda Kant uz svoju „Obavijest liječnicima“ objavljuje (vjerojatno vlastiti) prijevod članka Johna Fothergilla na njemački jezik, ovdje taj Fothergillov tekst prevodimo prema engleskome originalu: John Fothergill, „A Sketch of the Late Epidemic Disease, as it appeared in London“, *The Gentleman's Magazine*, god. 46, veljača 1776., str. 65–66.

Uskoro bi došle više ili manje grozničave vrućice, uznemirenost, bol u predjelu grudi i ošita te u udovima, ali različite jakosti. Mnogi su s ovim simptomima mogli nastaviti obavljati svoje uobičajene poslove, drugi su se morali povući u izolaciju, a nemali broj i u svoje postelje.

Jezik je uvijek bio vlažan, koža je rijetko bila izrazito vruća ili suha, puls je često bio sasvim ubrzan i jači nego što bi se očekivalo od takve temperature kože.

Nekolicinu je uhvatio proljev: stolice su uvijek bile crne ili tamnožute boje, a takve su većinom bile i one izazvane laksativima.

Za nekoliko dana sve bi tegobe nestale, osim kašlja; on je trajao najduže od svih simptoma i, u prvom dijelu noći, bio je izuzetno problematičan i neugodan, a prema jutru bi uglavnom došlo do znojenja i blažeg iskašljavanja.

Oni koji su isprva imali vrlo obilne izljeve iz nosa i ždrijela, ili su imali obilno i spontano ispuštanje crne žučne stolice, ili su proizvodili velike količine vrlo tamnog urina, ili su se pretjerano znojili sami od sebe noć ili dvije nakon napadaja, najbrže bi se oporavili.

U mnogim slučajevima bilo je nužno uzeti malo krvi, a to su nužnim činili stanje pulsa i žestina kašlja. Krv je bila gotovo istovjetne veličine, poput plosnatog kolača od žutoga loja, koji je plutao u tamnožutom serumu. Bilo je vrlo malo slučajeva u kojima je nakupina koja je nastala formirala izgled čašice, što se pojavljuje kod većine pravih upalnih poremećaja.

Toplinom, otapalima, rashlađujućim tekućinama, blagim dijaforeticima, slabijim i višekratno korištenim laksativima bolest je kod onih osoba koje su inače zdrave uglavnom ubrzo popuštala. Ponekad je bilo nužno ponoviti krvarenje; ponekad je puštanje krvi postajalo neophodno i bilo je korisno u ublažavanju kašlja koji je bio posljednji od svih simptoma koji su nestajali; nakon nužnoga povlačenja, anodini su većinom imali vrlo blagotvorno djelovanje.

U mnogim slučajevima bolest je, kako je opadala, poprimala tip intermitentne bolesti; međutim, kora kininovca općenito nije uspijevala to izliječiti. Simptomi se, kao što se često događa kod žučnih poreme-

čaja, ponekad pogoršavaju uporabom ovog lijeka. Najčešće bi ih učinkovito uklanjalo nekoliko doza nekog blagog katarzika.

Mnogi koji se nisu brinuli o sebi te su otputovali negdje s tom bolešću često su dobivali dodatne prehlade i time izazivali groznicu najopasnije vrste; nekoliko ih je umrlo u rastrojstvu.

Slično tome, stare astmatične osobe većinom su mnogo patile; postupno se pojavljivala peripneumonična groznica koja je često završavala smrću, a kod onih koji su se oporavili ozdravljenje je teklo sporo, a liječenje je bilo teško.

I doista se pokazalo da je bilo vrlo malo osoba koje su u cijelosti izbjegle učinke ove morbidne konstitucije, jer se činilo da ona pogoršava svaku postojeću bolest.

Ona se pokazala kobnom i u slučajevima neke vrlo mlade djece koja su bila izložena snažnom kašljanju ili proljevima.

No vjerojatno je teško pronaći primjer bilo koje epidemijske bolesti u ovom gradu, gdje je toliko ljudi bilo zahvaćeno, i to u tako kratkom vremenu i s tako malom usporednom smrtnošću.

Iako su pokušaji da se utvrde uzroci epidemija većinom više varljivi negoli supstancijalni, možda ne bi bilo neprikladno spomenuti nekoliko činjenica koje su privukle moju pozornost, a neki su drugi možda uočili više onoga što bi bilo vrijedno bilježenja.

Tijekom najvećeg dijela ljeta, u onom dijelu zemlje u kojem sam tada bio (Cheshire), zrak je bio najujednačenije temperature koju sam ikada doživio. U razdoblju od dva mjeseca živa u termometru jednom se popela na 68°, a jednom je pala na 56°, ali tijekom ukupno šest tjedana neprekidno je bila između 60° i 66°, i danju i noću.²⁹

Barometar nije oscilirao mnogo više. Vrijeme je u tom razdoblju bilo vrlo promjenjivo, prilično je naginjalo vlažnome i premda je tijekom šest tjedana kišilo manje-više skoro svakog drugog dana, u cjelini

---

²⁹ Fothergill navodi temperaturu u stupnjevima Fahrenheita, tako da bi – s obzirom na stupnjeve Celzija – ova rečenica glasila: „U razdoblju od dva mjeseca živa u termometru jednom se popela na 20°, a jednom je pala na 13,3°, ali tijekom ukupno šest tjedana neprekidno je bila između 15,5° i 18,8°, i danju i noću.“

nije pala neobična količina kiše; kako bi pala, tlo bi ju upilo, što bi zemlju učinilo vrlo mekom i blatnom, ali su potoci rijetko kad nabujali ili uzrokovali poplave.

Tijekom tog vremena, konji i psi bili su jako pogođeni, posebno oni o kojima se dobro skrbilo. Konji su jako kašljali, imali su povišenu temperaturu, odbijali su jesti i dugo su se oporavljali. Koliko sam čuo, nije ih mnogo umrlo, ali umrlo je nekoliko pasa.

Stručnjacima u ovom gradu iznosim ovaj kratki prikaz nedavne epidemije s dužnim poštovanjem i sa zahtjevom da, ako njihova zapažanja ne korespondiraju s ovim izvještajem, izvole priopćiti svoje primjedbe dok je sjećanje na činjenice još uvijek svježije, kako bi se što točniji opis ove bolesti prenio našim nasljednicima.

Ako oni liječnici u zemlji u čije bi ruke mogao doći ovaj esej budu toliko ljubazni da spomenu vrijeme kada se ova epidemija pojavila u njihovoj okolini i ono po čemu se ona razlikovala od prethodnoga kratkog prikaza, bilo u simptomima ili metodi liječenja, oni će jednako tako pridonijeti istoj dobroj svrsi. Objedinjena zapažanja velikog broja stručnjaka moraju uvelike premašiti iznimne napore bilo kojeg pojedinca, koliko god on bio sklon promicati korisnost svoje struke.

London, 6. prosinca 1775.

Preveo: *Hrvoje Jurić*

SPONSORS AND PATRONS / SPONZORI I POKROVITELJI

We thank for supporting of the *26th Rijeka Days of Bioethics* and the associated conference to the Faculty of Medicine of the University of Rijeka, the Faculty of Philosophy of the University of Rijeka, the Archdiocese of Rijeka, the City of Rijeka and our permanent partners from the Jadran – Galenski laboratorij d.d. Rijeka, Grafomark d.o.o., Zagreb and the Faculty of Health Studies of the University of Rijeka.

Na potpori održavanju *26. Riječkih dana bioetike* s pripadajućom konferencijom zahvaljujemo Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, Riječkoj nadbiskupiji, Gradu Rijeci te našim trajnim partnerima tvrtki Jadran – Galenski laboratorij d.d. Rijeka, tiskari Grafomark d.o.o., Zagreb i Fakultetu zdravstvenih studija Sveučilišta u Rijeci.

MEDRI

Riječka
nadbiskupija

GRAFOMARK
d.o.o. za grafičke usluge

FZSR

The conference has been partially supported by the University of Rijeka project uniri-iskusni-human-23-133, and the financial support of the University of Rijeka was also given through the acceptance of the incoming mobility proposal of three scientists (class: 402-06/24-01/14).

Konferenciju je sufinanciralo Sveučilište u Rijeci projektom uniri-iskusni-human-23-133, a financijska potpora Sveučilišta u Rijeci je dana i kroz prihvaćanje prijedloga dolazne mobilnosti troje znanstvenika (klasa: 402-06/24-01/14).

The logo for UNIRI, consisting of the letters 'UNIRI' in a stylized, blue, sans-serif font. The 'U' and 'N' are dark blue, while the 'I', 'R', and 'I' are a lighter blue.

PUBLISHER / NAKLADNIK

University of Rijeka, Faculty of Medicine / Sveučilište u Rijeci, Medicinski
fakultet

FOR PUBLISHER / ZA NAKLADNIKA

Goran Hauser

EDITORS / UREDNICI

Toni Buterin, Igor Eterović, Josip Guć

DESIGN OF THE COVER / DIZAJN KORICA

Toni Buterin

PROOFREADING / LEKTURA I KOREKTURA

Iris Vidmar Jovanović

LAYOUT AND PRINT / PRIJELOM TEKSTA I TISAK

Grafomark d.o.o., Zagreb

VOLUME / NAKLADA

80

ISBN

978-953-8341-45-8

Tiskano u lipnju 2024. godine.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka pod
brojem 150718039.

Za jezik i iznijete ideje odgovaraju isključivo potpisnici priloga.

Rijeka, 2024.

MEDRI

unesco

Chair

Documentation and Research Centre
for European Bioethics "Fritz Jahr"

FZSI

Centre of Excellence for
Integrative Bioethics

University of Rijeka
Universitas studiorum Fluminensis

Croatian
Bioethics
Society

ISBN: 978-953-8341-45-8

9 789538 341458